

TD: 1.02, UDK: 821.112.2.09May K.:81'25=163.6

DOI <https://doi.org/10.18690/oik.53.125.2>

JANKO TRUPEJ

Podoba Drugega v izbranih slovenskih prevodih romanov Karla Maya

V prispevku obravnavamo podobo Afroameričanov, ljudstev z Bližnjega vzhoda in ljudstev z Balkana v slovenskih prevodih trinajstih romanov nemškega pisatelja Karla Maya. Vsako od teh literarnih del je bilo prevedeno večkrat, torej je ta ljudstva ob branju romanov spoznavalo več generacij slovenske mladine.

The paper presents reading as a key developmental experience in adolescence: it expands emotional vocabulary, supports regulation and integration of experience into a coherent narrative, as well as strengthens empathy, theory of mind and critical thinking. The article highlights dialogic reading and digital-reading challenges.

Ključne besede: mladostništvo; branje; čustvena regulacija; teorija uma; digitalno branje
Keywords: adolescence; reading; emotional regulation; theory of mind; digital reading

Uvod

Karl May, eden od najbolj komercialno uspešnih nemških literatov vseh časov, je dogajanje v svojih romanih umestil v oddaljene kraje, zato so širše množice ob prebiranju njegovih pustolovskih zgodb spoznavale tudi tuje kulture in si do neke mere izoblikovale mnenje o njih (Pflitsch, 2004; Bach, 2010, str. 62, 65; Pokorn, 2012, str. 82).¹ Predpostavljamo lahko, da to prav tako velja za več generacij slovenske mladine, saj je May skoraj do konca 20. stoletja bil priljubljen tudi pri slovenskem bralstvu (gl. Pokorn, 2012, str. 83; Trupej, 2017, str. 124; Trupej, 2020), ki je njegova dela večinoma bralo v prevodih.

1 May je dolgo trdil, da je dejansko doživel vse, o čemer je pisal (Roxin, 1974, str. 21; Akyıldız, 2009, str. 130; Roussel, 2013, str. 75), toda naposled je bil razkrinkan (Kohlrausch, 2010; prim. Akyıldız, 2009, 137).

Podoba o neki kulturi, ki si jo določeno ciljno bralstvo utegne izoblikovati na podlagi branja prevedenega besedila, sicer ni nujno primerljiva s tisto, ki si jo izoblikuje bralstvo izvirnega besedila. Theo Hermans (1985, str. 11) namreč opozarja na to, da pri prevajanju vedno prihaja do neke mere manipulacije izvirnega besedila. Lawrence Venuti (1998, str. 67) trdi, da so iz prevodov izločene predvsem prvine, ki niso v skladu z normami v ciljni kulturi, ne služijo domačim interesom oz. bi ciljno bralstvo utegnile zmotiti kot tuje.

V pričujočem prispevku bomo obravnavali strategije, ki so bile v različnih obdobjih uporabljene za prevajanje prvin, na podlagi katerih si je slovenska mladina pri branju Mayevih del lahko izoblikovala podobo o Afroameričanih, ljudstvih z Bližnjega vzhoda in ljudstvih z Balkana.² Analiza je obsegala naslednje romane in njihove slovenske prevode:³

- *Durch Wüste und Harem* [1892]: *Križem po Jutrovem* (1928–1930, N. N.); *Po puščavi* (1970, Ludvik Mrzel);
- *Durchs wilde Kurdistan* [1892]: *Po divjem Kurdistanu* (1930, Anton Jehart); *Po divjem Kurdistanu* (1970, Ludvik Mrzel);
- *Von Bagdad nach Stambul* [1892]: *Iz Bagdâda v Stambûl* (1930–1931, N. N.); *Iz Bagdada v Istanbul* (1971, Ludvik Mrzel);
- *In den Schluchten des Balkan* [1892]: *V gorah Balkana* (1931–1932, Anton Jehart); *V gorah Balkana* (1971, Ludvik Mrzel);
- *Durch das Land der Skipetaren* [1892]: *Po deželi Škipetarjev* (1932, N. N.); *Po deželi Škipetarjev* (1971, Ludvik Mrzel);
- *Der Schut* [1892]: *Žuti* (1932, Anton Jehart); *Žuti* (1971, Ludvik Mrzel);
- *Winnetou I, II, III* [1893]: *Winnetou* (1931, Anton Jehart); *Winnetou* (1952–1953, Anton Jehart in Oskar Hudales);⁴ *Vinetou* (1962, Ludvik Mrzel); *Vinetou* (1983, Jože Dolenc);
- *Der Schatz im Silbersee* [1894]: *Zaklad v Srebrnem jezeru* (1935, N. N.); *Zaklad v Srebrnem jezeru* (1964, Ludvik Mrzel); *Zaklad v Srebrnem jezeru* (1983, Justi Cesar);
- *Old Surehand I, II, III* [1894–1896]: *Old Surehand* (1930, Anton Debeljak); *Old Surehand* (1965, Ludvik Mrzel); *Old Surehand* (1983, Mimi Malenšek).

Obravnavanje večkrat prevedenih del je še posebej relevantno, saj lahko ponazori spreminjanje norm v ciljni kulturi (Kujamäki, 2001, str. 65). Prvih šest romanov na zgornjem seznamu sestavlja serijo *Orientzyklus* [Orientalški cikl]; ti romani so bili v slovenščino prevedeni po dvakrat. Trilogiji romanov *Old Surehand* in *Winnetou* sta bili v slovenščino prevedeni po trikrat. *Der Schatz im Silbersee* pa je samostojen pustolovski roman in je bil v slovenščino prav tako preveden trikrat. Izvirniki skupaj obsegajo več kot 6.000 strani; ker smo pri analizi ugotovili številne

2 Te tri raziskave so že bile predstavljene v znanstvenih člankih v angleškem jeziku (Trupej, 2017; Trupej, 2023; Trupej, 2024) – namen pričujočega članka je diseminacija raziskovalnih rezultatov v slovenskem jeziku.

3 V oglatih oklepajih za izvirnim naslovom posameznega romana je navedeno leto njegove prve knjižne objave v nemščini.

4 Pri drugem prevodu romana *Winnetou* je kot prevajalec naveden le Oskar Hudales, čeprav gre za priredbo prvega prevoda izpod prevajalskega peresa katoliškega duhovnika Antona Jeharta (gl. Logar, Bulovec in Posavec, 1954, str. 41; prim. Pokorn, 2012, str. 83).

posege v besedila, se bomo pri obravnavi rezultatov osredotočili zgolj na primere, pri katerih se prevajalske strategije med seboj najbolj razlikujejo. Da bi vzpostavili referenčni okvir, bomo pred obravnavo relevantnih odsekov iz prevodov na kratko predstavili podobo Drugega v Mayevih izvornikih.

Podoba Drugega v romanih Karla Maya

Protagonist Mayevih najbolj priljubljenih romanov je pisatelj literarni *alter ego* – na Divjem zahodu poznan pod vzdevkom Old Shatterhand, v Orientu pa pod imenom Kara Ben Nems –, ki kot prvoosebni pripovedovalec poroča o svojih pustolovščinah. Kot je izpostavljeno v številnih razpravah, je prikazan kot nekakšen nadčlovek (gl. npr. Berman, 1996, str. 85–95; Pflitsch, 2004; Akyıldız, 2009, str. 128, 130–131, 133–134; Bach, 2010, str. 38–39; Börnchen, 2022, str. 49). Čeprav je May pri bralstvu vzbudil zanimanje za tuje kulture, je obenem utrjeval določene stereotipe o njih in zahodno kulturo predstavil kot superiorno (Pflitsch, 2004; prim. Akyıldız, 2009, str. 131) – na simbolni ravni to kulturo v največji meri pooseblja omenjeni nemški protagonist (Hegedűs, 2010, str. 1232, 1237).

Kot ugotavlja Nina Berman (1998, str. 60–63; gl. tudi Berman, 1996, str. 37, 50), Kara Ben Nems izkazuje precej pokroviteljski odnos do ljudi, s katerimi ima opravka na Bližnjem vzhodu. Tako se nemalokrat obnaša celo do svojega zvestega služabnika in spremljevalca Hadžija Halefa Omarja (Reiss, 2013, str. 31), ki mu pripisuje nekatere stereotipne orientalske lastnosti (Berman, 1996, str. 75–76, 81–82; Berman, 1998, str. 59; Börnchen, 2022, str. 49–50). V strokovni oz. znanstveni literaturi je sicer zaslediti tudi nekoliko bolj pozitivna mnenja o Mayevi upodobitvi ljudstev z Bližnjega vzhoda. Kljub številnim negativnim izjavam o turškem narodu (gl. Berman, 1996, str. 133–135), Martin Lowsky (1987, str. 87) npr. navaja, da Turki niso upodobljeni kot inherentno slabi, temveč kot žrtve evropskega imperializma in razmer v razpadajočem Osmanskem cesarstvu. Svenja Bach (2010, str. 24, 28–29, 47–48, 63) pa je izrazila mnenje, da Mayeva upodobitev islama ni tako negativna, kot trdijo nekateri, temveč da je pisatelj večkrat izrazil toleranten odnos do te veroizpovedi, čeprav je ni pojmoval kot enakovredno krščanstvu.

Mayeva upodobitev Balkana je bila prav tako deležna številnih kritik (gl. npr. Kovačević, [1971] 1991, str. 229–234; Schmidt-Neke, 1994, str. 267; Schmidt-Neke, 2006, str. 153; Hegedűs, 2010, str. 1236–1237). Berman (1996, str. 142–148) navaja, da je May Balkance prikazal bolj negativno kot druga ljudstva v Orientu in da je bil Kara Ben Nemsijev *modus operandi* v tej regiji tudi bolj avtoritaren. Ta avtorica nadalje trdi, da je Mayev prikaz razmer na Balkanu odražal takratne prevladujoče nemške poglede na to regijo in posredno upravičeval poseganje vanjo – Nemško cesarstvo je namreč imelo nezanemarljive ekonomske interese predvsem v evropskem delu Osmanskega cesarstva (Berman, 1996, str. 59–60, 145). Po mnenju Michaela Schmidt-Nekeja (2006, str. 163) je May z delovanjem svojega protagonista propagiral idejo, da Nemško cesarstvo lahko pomaga Osmanskemu cesarstvu, obenem pa obsojal druge evropske velesile, ker so si prizadevale za propad te države. Skladno s tem nazorom je May skupine, ki so se na Balkanu upirale osmanskim oblastem, prikazal kot razbojnike (Kovačević, [1971] 1991, str. 232–233; prim. Schmidt-Neke, 2006, str. 177).

Hartmut Schmidt (1975, str. 11–12) ugotavlja, da je May v nekaterih romanih, ki se odvijajo v Afriki, izrazil naklonjenost do tamkajšnjih sužnjev, toda ker dogajanje v nobenem od njegovih romanov ni umeščeno v južne zvezne države ZDA, se nikoli ni izdatneje ukvarjal s položajem Afroameričanov. Schmidt (1975, str. 12–13) nato sicer citira in komentira odsek iz romana *Old Surehand*, ki izraža načelno naklonjenost tudi do te etnične skupine. Lowsky (1987, str. 86–87) navaja, da je May v svojih romanih izrazil sočutje do številnih zatiranih ljudstev, vključno s temnopoltimi Afričani. Glede Mayevih romanov, ki se odvijajo v Severni Ameriki, pa Lowsky (1987, str. 87) izpostavi, da imajo tam primarno vlogo zatiranega ljudstva ameriški staroselci, ne Afroameričani, in kot problematično izpostavi pogosto komično karakterizacijo slednjih. Emily Scott (2018, str. 45–47) ugotavlja, da Afroameričani v Mayevih delih sicer nikdar niso antagonisti, vendar obenem opozori na to, da se je pisatelj pri njihovi karakterizaciji posluževal številnih stereotipov ter jih prikazal kot neenakovredne belcem in ameriškim staroselcem.

Podoba Afroameričanov v slovenskih prevodih Mayevih romanov

V romanu *Der Schatz im Silbersee* želijo nepridipravi afroameriškega kurjača na parniku pretentati, da bi jim posredoval določene informacije, zato ga povabijo na požirek žganja. Kurjač sprejme povabilo, toda nato vzklikne: »*Aber ich sehe ja keinen einzigen Schluck hier!*« (May, 1894a, *Der Schatz im Silbersee*, str. 36).⁵ V prvem prevodu ni bistvenih odmikov od izvirnika: »*'Ampak,' je pogledal, 'saj nimata [sic] nič mokrega —!'*« (May, 1935, *Zaklad v Srebrnem jezeru*, str. 53). Tudi drugi prevod je podoben: »*Pa saj ne vidim nikjer pijače.*« (May, 1964, *Zaklad v Srebrnem jezeru*, str. 25). V tretjem prevodu pa je bila izjava spremenjena tako, da je izpostavljena problematika rasizma: »*Toda z vami, da naj pijem? Pa moja barva, sir.*« (May, 1983c-I, *Zaklad v Srebrnem jezeru*, str. 36).⁶

V romanu *Old Surehand* Komanči zajamejo Boba, enega izmed protagonistovih spremljevalcev, in ga nameravajo mučiti do smrti; ko Old Shatterhand izve za to, se zelo vznemiri. Kavboj Old Wabble pa je presenečen nad tem odzivom, češ da je Bob le *nigger*. Sledi dolg dialog med obema pripovednima osebama (519 besed v izvirniku): Old Wabble izusti več izjemno rasističnih trditev o temnopoltih – med drugim jim malodane odreče človeškost. Old Shatterhand zavrne njegove nazore in zatrdi, da je med temnopoltimi najmanj toliko dobrih ljudi kakor med belci (gl. May, 1894b-I, *Old Surehand*, str. 240–242). V Debeljakovem prevodu iz leta 1930 so ti odseki bistveno skrajšani: »*Staremu Wabblu, bivšemu govedarju, pa je stal črnjak domala prav tako nizko kakor kužek. Zato ni mogel brzdati jezika. Zavrnil sem ga.*« (May, 1930a-I, *Old Surehand*, str. 117). V obeh prevodih iz obdobja socializma pa je ta del besedila, ki izpostavi zmotnost razlikovanja ljudi na podlagi barve kože, ohranjen v celoti (gl. May, 1965-I, *Old Surehand*, str. 138–139; May, 1983a-I, *Old Surehand*, str. 169–170).

5 Če določena poved oz. prvina izvirnika ni ohranjena v nobeni slovenski različici besedila, bomo v oglatih oklepajih navedli naš prevod, v nasprotnem primeru pa bomo prevode le komentirali.

6 Kadar je bil prevod objavljen v več knjigah, pri katerih se številčenje začne z nič, rimska številka za letnico označuje, za katero knjigo gre.

Ko v romanu *Winnetou Old Shatterhand* in njegovi spremljevalci naletijo na Komanče, z njimi pokadijo pipo miru, ki pa ni ponujena temnopoltemu Samu: »*Sam wurde übergangen, denn die Pfeife wäre nie wieder an den Mund eines Indianers gekommen, wenn ein Schwarzer daraus geraucht hätte.*« (May 1893-II, *Winnetou*, str. 220). V prevodu iz leta 1931 preberemo naslednje: »*Črncem pa ni dobil pipe. Noben Indijanec bi ne vtaknil več v usta pipe, iz katere je kadil črncem. Tako zelo zaničujejo rdeči črnce.*« (May, 1931-II, *Winnetou*, str. 199). Zadnja poved je dodana in je bila nato ohranjena tudi v različici tega prevoda iz obdobja socializma (gl. May, 1953-II, *Winnetou*, str. 175). V prevodu iz leta 1962 je izjava skrajšana v zgolj naslednjo poved: »*Sam je ostal ob strani.*« (May, 1962, *Vinetou*, str. 467). V najnovjšem prevodu pa ima zadevna temnopolta pripovedna oseba sicer bolj dostojanstveno ime, toda drugi posegi v besedilo niso bili izvedeni: »*Hektorja so pri tem obredu izločili, zakaj če bi črncem kadil pipo, bi je nikoli več noben Indijanec ne nesel v usta.*« (May, 1983b-III, *Vinetou*, str. 159–160).

Komanči na neki točki v pripovedi zajamejo vse člane *Old Shatterhandove* družčine, razen protagonista in Boba. Ko prvi ugotovi, da se je tudi slednji uspel rešiti, to komentira z naslednjimi besedami: »*Es war mir ein höchst wohlthuendes Gefühl, wenigstens einen außer mir noch verschont zu wissen, wenn dieser eine auch grad der Neger war.*« (May, 1893-III, *Winnetou*, str. 205). Ta poved je v Jehartovem prevodu ohranjena v celoti: »*Dobro mi je delo, da je vsaj eden še ušel nesreči in da sem imel tovariša, pa če je bil tudi samo črncem.*« (May, 1931-III, *Winnetou*, str. 215). Tudi v Hudalesovi priredbi tega prevoda je ta izjava ohranjena, toda izraz črncem je spremenjen v Bob (gl. May, 1953-III, *Winnetou*, str. 195). V preostalih dveh prevodih pa je zadnji stavek te povedi izpuščen (gl. May, 1962, *Vinetou*, str. 800; May, 1983b-V, *Vinetou*, str. 154).

Old Shatterhand malo pozneje pripomni naslednje glede Boba: »*Allein jedoch brachte ich es wohl besser fertig als mit Hilfe des Negers, da alle indianischen Pferde einen unüberwindlichen Abscheu gegen die schwarze Rasse hegen, deren Ausdünstung den Tieren zuwider ist. Aufsteigen lassen sie den Neger, aber wenn er, vor ihnen hergehend, sie führen will, so weigern sie sich, ihm zu folgen.*« (May, 1893-III, *Winnetou*, str. 208). V prevodu iz leta 1931 zasledimo spremembo pomena, s katero so ameriški staroselci – ki v izvorniku sploh niso omenjeni – prikazani kot rasisti: »*Pa vsekakor sem sam laže opravil, ko pa če bi bil Bob poleg. Črncev namreč indijanski konji ne marajo, prav kakor jih Indijanci sami ne marajo. V sedlo sicer pusti indijanski konj črnca, za njim pa noče stopati.*« (May, 1931-III, *Winnetou*, str. 217). V Hudalesovi predelavi tega prevoda je ta celotna izjava izpuščena (gl. May, 1953-III, *Winnetou*, str. 197), medtem ko je Mrzel ohranil le začetek izvirnega besedila: »*A sam bom to gotovo bolje opravil, kakor pa bi s črncevo pomočjo.*« (May, 1962, *Vinetou*, str. 802). Dolenc pa je izjavo ohranil v celoti: »*Vendar sem sam to reč bolje opravil, kakor če bi mi pomagal črncem, saj se vsem indijanskim konjem naravnost upirajo črnca, ker je živalim zoprni njihov pot. Zajahati se črncu že pustijo, če bi jih pa hotel voditi in iti pred njimi, bi se mu gotovo upirali.*« (May, 1983b-V, *Vinetou*, str. 155).

Podoba Bližnjega vzhoda v slovenskih prevodih Mayevih romanov

Po prihodu v Egipt protagonist pripomni naslednje glede obnašanja svojega služabnika Halefa: »*Er war jetzt außerordentlich stolz, unendlich grob und heillos aufschneiderisch geworden, und das will im Oriente viel sagen.*« (May, 1892a, *Durch Wüste und Harem*, str. 84–85). V prvem prevodu romana je dodan pridevnik širokousten: »*Ah da, priznati vam moram, moj Halef se je v Egiptu zelo, zelo izpremenil. Poošabil se je, posirovil in pobahavil čez vse meje dostojnosti. In to v širokoustnem Orientu že nekaj pomeni!*« (May, 1928–1930, *Križem po Jutrovem*, str. 84). V ponovnem prevodu pa na drugem mestu zasledimo spremembo pomena: »*Ah da, priznati moram, da se je Halef tu, v Egiptu, močno, hudo spremenil. Zdaj je bil izredno ponosen, neskončno grob in nepopravljivo bahaški, kar v teh krajih nekaj pomeni.*« (May, 1970a, *Po puščavi*, str. 70). Ker je prevajalec namesto besede *Orient* uporabil *v teh krajih*, je mogoče razumeti, da izjava velja le za ožje območje, ne pa za ves Orient.

V delu pripovedi, ko Kara Ben Nemsy pluje na ladji po Nilu, poda naslednjo opazko o muslimanskih mornarjih, ki so začeli moliti, preden so dosegli brzice: »*Ich muß gestehen, daß dieses Gebet auch mich ergriff, aber nicht aus Furcht vor der Gefahr, sondern aus Ehrfurcht vor der tief im Herzen wurzelnden Religiosität dieser halbwilden Menschen, welche nichts thun und beginnen, ohne sich dessen zu erinnern, der in dem Schwachen mächtig ist.*« (May, 1892a, *Durch Wüste und Harem*, str. 152–153). Prvi prevod se glasi: »*Marsikateri katoličan bi se lahko zgledoval na globokovernih mohamedanih, poldivjih in neizobraženih, ki se ob vsaki priliki spomnijo svojega Allaha, v sreči in v nesreči! Kako radi pa mi pozabimo na svojega – pravega! – Boga!*« (May, 1928–1930, *Križem po Jutrovem*, str. 140). V tem prevodu zasledimo več tehtnih posegov. V prvi povedi je dodana omemba katoličanov; in medtem ko so v izvirniku mornarji označeni zgolj kot *halbwild* [poldivji], so v prevodu opisani še kot neizobraženi. Poleg tega v zadnji povedi prevoda pripovedovalec doda trditev, da je krščanski Bog edini pravi, s čimer posredno omalovažuje muslimansko veroizpoved. V ponovnem prevodu pa zasledimo nasprotno prevajalsko strategijo, saj je izraz *poldivji* izpuščen: »*Priznati moram, da je njihova molitev tudi mene prevzela, čeprav ne iz stiske, iz občutka nevarnosti, ampak zavoljo globoke pobožnosti teh ljudi, ki se ničesar pomembnega ne lotevajo brez misli na svojega Alaha, ki je tudi v šibkih mogočen.*« (May, 1970a, *Po puščavi*, str. 123).

Ko se protagonist nahaja na enem izmed svetih krajev Jezidov, strpno obnašanje te etnično-verske skupine primerja z vedenjem muslimanov: »*Wie sehr stach ein solches Verhalten gegen dasjenige ab, welches man bei den Mohammedanern zu beobachten hat!*« (May, 1892b, *Durchs wilde Kurdistan*, str. 2). V prvem prevodu je odnos bolj negativen, saj je dodana omemba fanatičnosti: »*Kolika razlika med temi obrekovanimi Jezidi, pa med fanatičnimi mohamedanskimi imami!*« (May, 1928–1930, *Križem po Jutrovem*, str. 117).⁷ V ponovnem prevodu pa je ta poved spremenjena v izjavo, ki religije sploh ne omenja: »*To je bilo razveseljivo znamenje velikodušnosti in strpnosti.*« (May, 1970b, *Po divjem Kurdistanu*, str. 6).

7 Ko je bila serija *Orientzyklus* prvič prevedena v slovenščino, je bilo dogajanje na začetku drugega romana (*Durchs wilde Kurdistan*) vključeno na konec prevoda prvega romana.

V delu pripovedi, ki se odvija v Kurdistanu, protagonist opazi, kako si nekaj domačinov ogleduje njegovega konja: »*Ich sah, wie sie bei dem Anblick meines Pferdes einander die Köpfe zuehrten, und so stolz mich diese Bewunderung machte, so bedenklich mußte sie mir auch sein. Ein gutes Pferd, schöne Waffen und Geld: - wer eines von diesen drei Dingen besitzt, der ist bei diesen räuberischen Völkerschaften nie sicher, es zu verlieren und das Leben dazu.*« (May, 1892b, *Durchs wilde Kurdistan*, str. 374). V prvem prevodu je dodana trditev, da so Kurdi konjski tatovi: »*Videl sem, kako so se spogledovali in stikali glave, ko so opazili mojega vranca. Ponosen bi bil lahko na to občudovanje, pa med kurdijskimi konjskimi tatovi je tako občudovanje vse prej ko prijetno. Plemenit konj, dobro orožje in denar, - kdor s takimi zakladi potuje, ta med temi roparji ni varen. Vzeli mu bodo vse in morebiti še življenje povrh.*« (May, 1930b, *Po divjem Kurdistanu*, str. 304). V ponovnem prevodu pa je bila uporabljena obratna strategija – v zadnji povedi je *bei diesen räuberischen Völkerschaften* [pri teh roparskih ljudstvih] spremenjeno v na tem koncu sveta: »*Opazil sem, kako so Kurdi izmenjali poglede med sabo, ko so zagledali mojega vranca, a naj sem bil še toliko ponosen na to občudovanje, sem moral biti prav toliko tudi v skrbeh. Dober konj, lepo orožje in denar: kdor ima vsaj nekaj od tega, je na tem koncu sveta zmerom v nevarnosti, da bo izgubil, pa še svoje življenje [sic].*« (May, 1970b, *Po divjem Kurdistanu*, str. 297).

Protagonist se v nadaljevanju potovanja hudo sporeče z dvema spremljevalcema, beduinskim šejkom Mohammedom Eminom in njegovim sinom Amad el Ghandurjem, ki se ne strinjata z njegovo pogosto popustljivostjo do sovražnikov. Kara Ben Nemsy zato vrne konja, ki ga je prejel kot darilo od šejka, glede česar pripomni: »*Aber trotzdem mir der Verlust des Hengstes mehr als genug zu Herzen ging, fiel es mir gar nicht ein, meine milden Anschauungen den rachsüchtigen Gewohnheiten dieser Nomaden zu opfern.*« (May, 1892c, *Von Bagdad nach Stambul*, str. 147). V prvem prevodu je dodan izraz poldivji: »*Seveda mi niti na misel ni prišlo, da bi svoje nazore žrtvoval maščevalnim običajem teh poldivjih nomadov – samo da bi dobil nazaj vranca, pa naj mi je še tako k srcu prirastel.*« (May, 1930–1931, *Iz Bagdâda v Stambûl*, str. 97). V ponovnem prevodu pa je ta poved v celoti izpuščena (gl. May, 1971a, *Iz Bagdada v Istanbul*, str. 109).

Ko protagonist ob cesti zagleda moškega, ki si je v spominu na mučeništvo imama Husayna ibn Alija prebodel številne dele telesa, pripomni naslednje: »*[D]iesem fanatisch dummen Menschen aber hätte ich wahrhaftig lieber eine Ohrfeige als ein Almosen gegeben, denn neben dem Grauen, welches sein ekelhafter Anblick erweckte, konnte ich auch den Unverstand nicht ertragen, welcher so scheußliche Martern ersinnt, um den Todestag eines doch nur sündhaften Menschen zu begehen.*« (May, 1892c, *Von Bagdad nach Stambul*, str. 305). Ta odsek je bil najprej preveden tako:

Temu fanatičnemu bedaku pa bi bil rajši pripeljal zaušnico, ko pa mu dal miloščino. Ne samo radi tega, ker je s svojimi ostudnimi ranami razburjal moje že itak napete živce, ampak največ radi tega, ker me je dražila njegova neumnost. Le brezmejna, fanatična neumnost si more izmisliti take muke in z njimi še častiti smrt človeka, ki ni bil druga ko navaden Zemljan in ki ni imel drugih zaslug, ko da je bil »v svaščini« s »prerokom.« (May, 1930–1931, *Iz Bagdâda v Stambûl*, str. 274).

Tehtne posege v besedilo zasledimo v zadnji povedi: dodana je omemba fanatičnosti, pri besedi prerok – ki v izvirniku ni niti uporabljena – pa so dodani narekovaji, kar implicira, da Mohamed ni resnični prerok. V ponovnem prevodu pa

– ravno nasprotno – zasledimo izpust besedila »*denn neben dem Grauen, welches sein ekelhafter Anblick erweckte*« [kajti poleg groze, s katero me je navdajal gnusen pogled nanj], pa tudi izpust pridevnikov *dumm* [neumen] in *sündhaft* [grešen]: »*Najrajši bi bil temu noremu gorečniku pripeljal zaušnico, namesto da mu dam vbogajme, zakaj nisem si mogel razložiti neumnosti, ki si naklada tako ostudne muke, da bi počastil obletnico smrti nekega človeka.*« (May, 1971a, *Iz Bagdada v Istanbul*, str. 230).

Kara Ben Nemsi naposled prispe v Carigrad, kjer osvobodi oficirja osmanske vojske, ki ga je hudodelska združba ugrabila, da bi zanj zahtevala odkupnino. Ko se ta oficir nato odloči preprosto požgati zgradbo v neugledni četrti, kjer je bil v ujetništvu, pripovedovalec pripomni: »*Das war eine echt muselmännische Art und Weise, mit einer nicht sehr ehrenvollen Erinnerung fertig zu werden.*« (May, 1892c, *Von Bagdad nach Stambul*, str. 511). V prvem prevodu je *muselmännische Art und Weise* [muslimanski način] spremenjeno v po turško: »*Res prav po turško je hotel izbrisati spomine na svoj nečastni doživljaj.*« (May, 1930–1931, *Iz Bagdâda v Stambûl*, str. 495). Tudi v ponovnem prevodu je omenjeni del besedila spremenjen, vendar tako, da ne predstavlja žalitve za nobeno narodnost ali vero: »*To je bil brez dvoma najpreprostejši način, da se zabriše ne ravno časten spomin.*« (May, 1971a, *Iz Bagdada v Istanbul*, str. 396).

Podoba Balkana v slovenskih prevodih Mayevih romanov

Ko Kara Ben Nemsi in njegovi spremljevalci prispejo v Odrin, mesto na jugovzhodu Balkanskega polotoka, pripovedovalec poda naslednjo negativno opazko o tej nekdanji prestolnici Osmanskega cesarstva: »*Von weitem bot uns Adrianopel einen prächtigen Anblick dar; als wir es aber erreicht hatten und durch seine Straßen ritten, ging es wie mit allen andern Städten des Orientes: sie verlieren in der Nähe ihre Schönheit und erfüllen niemals das, was sie aus der Ferne versprechen.*« (May, 1892c, *Von Bagdad nach Stambul*, str. 552). V prvem prevodu je dodano, da so orientalska mesta nasploh nesnažna, neurejena in zanemarjena: »*Sploh je iz daljave Odrin lepo in slikovito mesto. Ko pa hodiš po njegovih ulicah, se ti godi kakor v vseh drugih mestih Orienta, – namesto lepote in slikovitosti vidiš nesnago, nered, zanemarjenost. Orientaliska mesta nikdar tega ne nudijo, kar obljubujejo.*« (May, 1930–1931, *Iz Bagdâda v Stambûl*, str. 540). V ponovnem prevodu negativen opis mesta sicer ni spremenjen, vendar pripovedovalec ne trdi, da naj bi bila takšna vsa orientalska mesta, temveč zgolj turška mesta: »*Iz dalje je pogled na Drinopolj v resnici čudovit, ko pa smo prišli do njega in zajahali na njegove ceste, je bilo z njim kakor pri vseh drugih mestih po Turčiji: od blizu izgubijo svojo lepoto.*« (May, 1971a, *Iz Bagdada v Istanbul*, str. 428).

Ko se protagonist in njegovi spremljevalci približujejo albanskemu etničnemu ozemlju, pripovedovalec v izvirniku izjavi naslednje: »*Und grad jetzt näherten wir uns dem gefährlichen Bereich der Skipetaren.*« (May, 1892d, *In den Schluchten des Balkan*, str. 518). Jehartov prevod se glasi: »[B]ližali smo se krajem, kjer so neomejeno gospodovali hajduki in kačaki.[.]« (May, 1931–1932, *V gorah Balkana*, str. 494). V Slovarju slovenskega knjižnega jezika pri leksemu *hajduk* zasledimo kvalifikator »*pri nekaterih južnoslovanskih narodih*«, opredelitvi pa sta dve: »*borec, ki se na gverilski način bori proti turškemu okupatorju*« in »*cestni ropar, razbojnik*«. Pri leksemu *kačak* je uporabljen kvalifikator »*zlasti v albanskem okolju, nekdaj*«, izraz pa je

opredeljen kot »ropar, razbojnik, živeč navadno v gorah«. Medtem ko v izvirniku piše, da se je družina bližala *Bereich der Skipetaren* [območju Škipetarjev], je v prvem prevodu ta regija torej prikazana še kot bolj nevarna. V Mrzelovem prevodu pa je bila uporabljena drugačna strategija: »In ravno zdaj smo se bližali nevarnemu področju, na katerem delujejo zavezniki Žutega.« (May, 1971b, V gorah Balkana, str. 401). Izjava se namreč ne navezuje na Albance na splošno ali na nevarne skupine ljudi na Balkanu, temveč omenja zgolj specifično kriminalno združbo.

Ob prihodu v mesto Ostromdscha (Strumica), ki se nahaja na ozemlju današnje Severne Makedonije, ga pripovedovalec v izvirniku opiše z naslednjimi besedami:

Die Stadt bot – wenigstens so weit, wie wir sie jetzt erblickten – gar nichts Besonderes. Orientalische Häuser und Hütten, die ihre fensterlosen Mauern nach der Straße kehren. Armselige Bauwerke, dem Einsturz nahe. Wege, aus trockenem Schlamm bestehend, von welchem an heißen Tagen ein entsetzlicher Staub aufwirbelt, während man bei Regenwetter bis an die Kniee in den Kot einsinkt. Dazu eine zigeunerhafte Staffage, schmutzige Menschen und dürres Vieh. So gleicht hier eine Stadt der anderen. (May, 1892d, In den Schluchten des Balkan, str. 550)

Jehart je občutno razširil oz. spremenil zadnji dve povedi – prebivalci so opisani še bolj negativno, tj. kot capinsko oblečeni in leni, poleg tega pa je navedeno, da gre za tipično balkansko mesto, medtem ko se izvirna trditev lahko nanaša zgolj na ožje območje:

Mesto ne nudi nič posebnega. Ulice so ozke, o tlaku ni sledu. Vroče je bilo in do gležnjev so brodili konji po prahu. Hiše so revne, napol razpadle, deloma z blatom zidane, gole stene brez oken negostoljubno zapirajo pogled v stanovanje orientalca. Capinsko oblečeni in umazani ljudje lenarijo po ulicah in pred hišami, kot bi na vsem svetu za nje ne bilo nobenega dela. Mršave buše, sloke koze so za ozadje. Balkansko mesto –! (May, 1931–1932, V gorah Balkana, str. 524).

Mrzel je uporabil nasprotno strategijo; *Orientalische Häuser* [orientalske hiše] je spremenil v *turške hiše*, predzadnjo poved iz izvirnika pa je preoblikoval tako, da ne izraža ničesar negativnega o ljudeh ali živalih, temveč omenja zgolj zanemarjenost cest:

Ostromdža ni bila za nas – vsaj po tistem ne, kar smo videli doslej – nič posebnega. Turške hiše in kočje so kazale proti cesti samo gladke zidove, če ne odštejemo z gostimi lesenimi omrežji zastrtih oken v gornjem nadstropju. Ceste so bile pokrite s suhim blatom, iz katerega se je v vročih dneh vzdigoval neznanski prah, ob deževnem vremenu pa se je človek vdiral do gležnjev vanj. Po sredi ulice je potekal največkrat zanemarjen tlak iz mačjih glav. Tako je v teh krajih mesto podobno mestu. (May, 1971b, V gorah Balkana, str. 426)

Ko ima protagonist v Strumici opravka z oblastmi, poda spodnji oris pravnega reda v Osmanskem cesarstvu – še posebej na območju, kjer živijo Albanci:

Die türkische Rechtspflege hat bekanntlich ihre Eigentümlichkeiten, sagen wir geradezu ihre Schattenseiten, die um so deutlicher hervortreten, je entlegener die Gegend ist, um die es sich handelt. Unter den dortigen Verhältnissen ist es nicht zu verwundern, daß da, wo die verschiedenen zuchtlosen, sich ewig befehlenden Stämme der Arnauten ihre Wohnsitze haben, von einem wirklichen ‚Rechte‘ fast gar nicht gesprochen werden kann. Bei Ostromdscha beginnt das Gebiet dieser Skipetaren, welche nur das eine Gesetz kennen, daß der Schwächere dem Stärkeren zu weichen hat.

[Turški pravni red ima, kot je znano, svoje posebnosti, lahko bi rekli celo slabe strani, ki postanejo toliko bolj očitne, tem bolj oddaljena je območje, za katero gre. Glede na tamkajšnje razmere ni presenetljivo, da tam, kjer živijo različna neubogljiva, nenehno bojujoča se arnavtska plemena, skoraj ne moremo govoriti o kakšnih pravih 'zakonih'. V bližini Strumice se začne ozemlje teh Škipetarjev, ki poznajo le en zakon: da se mora šibkejši umakniti močnejšemu.] (May, 1892e, *Durch das Land der Skipetaren*, str. 1)

V prvem prevodu je besedilo spremenjeno tako, da meče še bolj negativno luč na Albance in osmanske oblasti:

Dežela Škipetarjev se začinja pri Strumici in sega čez Vardarsko dolino in Šar planino v Albanijo. Domovina Škipetarjev je gorata, težko dostopna, Škipetarji sami so bojevita plemena in so si neprestano v laseh. Krvna osveta je pri njih stroga verska dolžnost, roparski pohodi, napadi na sosede in na tujce veljajo za junaške čine. Politično spada njihova dežela sicer pod Turčijo, pa podložni so padišahu le po imenu, za turške oblasti se ne zmenijo, te pa jih pustijo pri miru, ker jim v njihovih gorskih gnezdih ne morejo do živenga in ker se jih bojijo. Po nekod so še celo v zvezi z njimi. Le eno oblast poznajo Škipetarji, oblast pesti, slabejši se mora umakniti močnejšemu. (May, 1932a, *Po deželi Škipetarjev*, str. 5)

Mrzel pa je ohranil zgolj prvo poved iz izvirnika: »Turški pravni red ima, kakor je znano, svoje posebnosti ali – povejmo kar naravnost – svoje senčne strani, ki so toliko razločnejše vidne, kolikor bolj odmaknjeni so kraji, ki zanje gre.« (May, 1971c, *Po deželi Škipetarjev*, str. 5).

Kara Ben Nemsli v izvirniku pozneje izjavi, da – nasprotno kot osmanski pravni red na Balkanu – zakoni na Zahodu ljudem zagotavljajo zaščito pred kriminalci: »Nein, aber es ist dort unmöglich, daß ein Skipetar die Leute in Angst und Schreck versetzen kann. Wir haben nicht strengere, sondern viel mildere Gesetze als ihr, aber sie werden so gehandhabt, wie es geboten ist.« (May, 1892e, *Durch das Land der Skipetaren*, str. 222). V prvem prevodu sta zadnji dve povedi dodani:

Tisto ne. Toda pri nas bi bilo vobče nemogoče, da bi takle Škipetar strahoval ljudi. Nimamo strožjih postav ko vi, še milejše so, toda naše postave veljajo, oblasti se jih vestno držijo. Pri vas pa se za postavo nihče ne zmeni, žal pogosto niti oblasti ne. Saj so celo vaši politični uradniki in policijski predstojniki zavezniki roparjev in zločincev, kakor sem prav v Strumici doživel. (May, 1932a, *Po deželi Škipetarjev*, str. 230)

Medtem ko je podoba Balkana v prevodu iz obdobja med obema vojnama bolj negativna kakor v izvirniku, pa je v prevodu iz obdobja socializma ta odlomek v celoti izpuščen (gl. May, 1971c, *Po deželi Škipetarjev*, str. 175).

Eden od protagonistovih spremljevalcev, Črnogorec Osko, pravico vzame v lastne roke in umori sovražnika, nad katerim je prisegel maščevanje, v zvezi s čimer pripovedovalec izjavi naslednje: »Das ist der Orient: neben blendendem, trügerischem Licht ein desto tieferer, unheimlicher Schatten!« (May, 1892f, *Der Schut*, str. 210). V prvem prevodu ne zasledimo odklikov od izvirnika: »Tak je Orient –. Poleg bleščečega, sijajnega solnca temna, strahotna senca –.« (May, 1932b, *Žuti*, str. 206). V ponovnem prevodu pa je tudi ta izjava izpuščena (gl. May, 1971d, *Žuti*, str. 168).

Sklep

Pri analizi Mayevih del smo ugotovili, da je bil v prevodih iz obdobja med obema vojnoma rasizem do Afroameričanov ohranjen; v prevodu romana *Winnetou* so ameriški staroselci mestoma prikazani celo kot bolj rasistični do temnopoltih kakor v izvirniku, v prevodu romana *Old Surehand* pa je bil skoraj povsem izpuščen dolg odsek, v katerem Mayev literarni *alter ego* izrazi svoje nazore glede nesprejemljivosti rasizma do temnopoltih. Glede na to, da rasizem v 30. letih prejšnjega stoletja ni bil pojmovan kot nesprejemljiv in v slovenskem periodičnem tisku zasledimo tudi rasistične zapise (gl. Trupej, 2014, str. 91), uporabljene prevajalske strategije niso presenetljive. Vsi ponovni prevodi pa so nastali v obdobju, ko je bila socialistična Jugoslavija del Gibanja neuvrščenih, ki je imelo med svojimi temeljnimi načeli nasprotovanje rasizmu. To so odražale tudi strategije za prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih: ta ni bil nikdar intenziviran, temveč je bil večkrat omiljen – v nobenem prevodu sicer niso bili cenzurirani vsi rasistični odlomki.

V prvih prevodih serije *Orientzyklus* negativen diskurz o različnih vidikih Bližnjega vzhoda ni zgolj ohranjen, marveč je ta regija nemalokrat prikazana v slabši luči kakor v izvirnikih. To velja predvsem za islam, pa tudi posamezna bližnjevzhodna ljudstva so prikazana bolj negativno. Negativna podoba Balkana je bila prav tako ohranjena oz. nemalokrat je negativen opis te regije v prevodih intenziviran. Izvedeni so bili predvsem posegi, ki so Balkan v obdobju Osmanskega cesarstva orisali kot območje brezvladja, pa tudi albanski narod je prikazan bolj negativno kakor v izvirnikih. Dejstvo, da so ti prevodi izšli pri katoliški založbi, je lahko vplivalo na negativno predstavitev islama in nekaterih ljudstev te veroizpovedi. Na prikaz Albancev, ki so prav tako večinsko muslimanske veroizpovedi, pa je verjetno vplivala tudi okoliščina, da so bili večino desetletja po prvi svetovni vojni odnosi med Kraljevino SHS in Albanijo precej napeti (Jovanović, 2014; prim. Steiner, 2005, str. 99, 267), podobno pa je veljalo za odnose med Albanci in Srbi na Kosovu (Rama, 2019, str. 106–109).

V ponovnih prevodih romanov z začetka 70. let prejšnjega stoletja pa je bila negativna podoba Bližnjega vzhoda in Balkana nekoliko omiljena. V prvem delu serije to med drugim velja za islam in nekatera bližnjevzhodna ljudstva, v drugem delu pa predvsem za območje današnje Severne Makedonije. Prav tako je v nekoliko bolj pozitivni luči prikazan albanski narod. Jugoslavija je v tistem obdobju sodelovala z več neuvrščenimi bližnjevzhodnimi državami in mogoče je sklepati, da je to do neke mere vplivalo na prevajalske strategije. V SFRJ so bili Albanci številčno zastopani, Muslimani pa so bili prav v obdobju nastanka prevodov priznani kot konstitutiven narod, zato ne čudi, da je bil do neke mere omiljen tako negativen diskurz o Albancih kot o islamu.⁸

Podobno kot nekatere druge raziskave (gl. npr. Orel Kos, 2005; Svetina, 2009; Pokorn, 2012; Trupej, 2014) je naša analiza Mayevih romanov obelodanila številne posege v besedila v obdobju socializma. Glede na to, da so bili v obdobju med obema vojnoma posegi ugotovljeni tako pri Jehartu in Debeljaku kot tudi v anonimnih prevodih, lahko to predstavlja spodbudo za nadaljnje raziskave morebitnih ideološko pogojenih posegov v prevode v tem obdobju, ki doslej še ni bilo deležno toliko pozornosti.

⁸ Če bi bila taista dela ponovno prevedena v desetletju pred razpadom SFRJ, ki so ga zaznamovali medetnični spori, bi bile morda uporabljene drugačne prevajalske strategije.

Povzetek

V članku smo analizirali upodobitve Afroameričanov, ljudstev z Bližnjega vzhoda in Balkana v slovenskih prevodih trinajstih romanov nemškega avtorja Karla Maya, ki je bil dolgo zelo priljubljen tudi med slovensko mladino. Vsako od obravnavanih literarnih del je bilo prevedeno več kot enkrat in v različnih socio-političnih razmerah. Prvi prevodi so nastali v obdobju med obema vojnoma, ko je bila večina slovenskega etničnega ozemlja del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oz. Kraljevine Jugoslavije, romani pa so bili nato ponovno prevedeni po vzpostavitvi socialističnega sistema v Jugoslaviji. Primerjava izhodiščnih in ciljnih besedil je razkrila vsakokrat drugačen odnos do Drugega v različnih obdobjih slovenske zgodovine.

V obdobju med obema vojnoma, ko rasizem do temnopoltih v slovenskem javnem diskurzu še ni bil nesprejemljiv, je bil rasistični diskurz o Afroameričanih v prevodih ohranjen oz. občasno celo intenziviran. V socialistični Jugoslaviji – eni od ustanovnih članic Gibanja neuvrščeni – je mogoče opaziti bistveno spremembo v odnosu do rasizma, kar so odražale tudi prevajalske strategije: rasistični diskurz o Afroameričanih je bil nemalokrat omiljen, čeprav v nobenem ponovnem prevodu ni bil povsem cenzuriran.

V prevodih Mayevih romanov iz obdobja med obema vojnoma je bil ohranjen in pogosto intenziviran tudi negativen diskurz o Bližnjem vzhodu in Balkanu: v bolj negativni luči kakor v izvirnikih so bila prikazana nekatera bližnjevzhodna ljudstva, Albanci in islamska veroizpoved. Ker so prevodi izšli pri katoliški založbi, bolj negativen odnos do islama in posameznih ljudstev te veroizpovedi ni presenetljiv. Nasprotno pa je bila negativna podoba islama in ljudstev iz Orienta v prevodih iz obdobja socializma omiljena, saj je bil nezanemarljiv delež jugoslovanskega prebivalstva muslimanske veroizpovedi, albanski narod je bil v državi številčno zastopan, poleg tega pa je SFRJ imela tesne odnose z več bližnjevzhodnimi državami.

Literatura

- Akyıldız, O. (2009). Zwei träumende Autoren: Karl May und Ahmed Midhat und ihre Imaginationen von Orient und Okzident. V D. Vorsteher in H. Schmiedt (ur.), *Karl May: Werk, Rezeption, Aktualität* (str. 127–144). Königshausen & Neumann.
- Bach, S. (2010). *Karl Mays Islambild und sein Einfluss auf seine Leser* (Sonderheft der Karl-May-Gesellschaft, Nr. 142). Karl-May-Gesellschaft.
- Berman, N. (1996). *Orientalismus, Kolonialismus und Moderne: Zum Bild des Orients in der deutschsprachigen Kultur um 1900*. M und P, Verlag für Wissenschaft und Forschung.
- Berman, N. (1998). Orientalism, imperialism, and nationalism: Karl May's *Orientzyklus*. V S. Friedrichsmeyer, S. Lennox in S. Zantop (ur.), *The imperialist imagination: German colonialism and its legacy* (str. 51–68). University of Michigan Press.
- Börnchen, S. (2022). Kara Ben Nemsî spielt Klavier: Orientalismus und Männlichkeitskrise in Karl Mays *Orientzyklus* (Karl May: *Von Bagdad nach Stambul*). *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik*, 13(1), 47–63.
- Hegedűs, K. (2010). Kontakti raznih kultura kod Karla Maya u romanu "Kroz zemlju Skipetara". V L. Subotić in I. Živančević-Sekeruš (ur.), *Zbornik radova. Susret kultura. Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum. Knjiga 2* (str. 1231–1238). Filozofski fakultet.
- Hermans, T. (1985). Introduction. Translation studies and a new paradigm. V T. Hermans (ur.), *The manipulation of literature: studies in literary translation* (str. 7–15). Croom Helm.
- Jovanović, V. (2014). Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije. *Peščanik*, 7. 11. 2014. <https://pescanik.net/pregled-istorije-odnosa-srbijejugoslavije-i-albanije/>
- Kohlrausch, M. (2010). Zwischen Star-Schriftsteller und Hochstapler: Der 'Fall May' als wilhelminischer Skandal. V W. Pyta (ur.), *Karl May: Brückenbauer zwischen den Kulturen* (197–213). LIT Verlag.
- Kovačević, K. ([1971] 1991). Makedonien bei Karl May. V D. Sudhoff in H. Vollmer (ur.), *Karl Mays Orientzyklus* (str. 219–236). Igel Verlag Wissenschaft.
- Kujamäki, P. (2001). Finnish comet in German skies – translation, retranslation and norms. *Target*, 13(1), 45–70.
- Logar, J., Bulovec, Š. in Posavec, A. (ur.). (1954). *Slovenska bibliografija 1952*. Državna založba Slovenije.
- Lowsky, M. (1987). *Karl May*. J. B. Metzler.
- Orel Kos, S. (2005). Samoupravljanje Andersenovih pravljic. *Otrok in knjiga*, 32(63), 100–112.
- May, K. (1892a). *Durch Wüste und Harem*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr/gr01/gr01-txt.pdf>
- May, K. (1892b). *Durchs wilde Kurdistan*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr/gr02/gr02-txt.pdf>
- May, K. (1892c). *Von Bagdad nach Stambul*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr/gr03/gr03-txt.pdf>
- May, K. (1892d). *In den Schluchten des Balkan*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr/gr04/gr04-txt.pdf>
- May, K. (1892e). *Durch das Land der Skipetaren*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr/gr05/gr05-txt.pdf>

- May, K. (1892f). *Der Schut*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr06/gr06-txt.pdf>
- May, K. (1893). *Winnetou*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <http://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr07/index.htm>
- May, K. (1894a). *Der Schatz im Silbersee*. Union Deutsche Verlagsgesellschaft. <https://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/jugend/silbers/reprint/silbersee-union.pdf>
- May, K. (1894b). *Old Surehand*. Verlag von Friedrich Ernst Fehsenfeld. <http://www.karl-may-gesellschaft.de/kmg/primlit/reise/gr14/gr14.pdf>
- May, K. (1928–1930). *Križem po Jutrovem: potopisi in povesti s slikami*, Prevod: N. N. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1930a). *Old Surehand: potopisna povest*. Prevod: A. Debeljak. Tiskovna zadruga.
- May, K. (1930b). *Po divjem Kurdistanu*. Prevod: A. Jehart. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1930–1931). *Iz Bagdâda v Stambûl*. Prevod: N. N. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1931). *Winnetou*. Prevod: A. Jehart. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1931–1932). *V gorah Balkana*. Prevod: A. Jehart. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1932a). *Po deželi Škipetarjev*. Prevod: N. N. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1932b). *Žuti*. Prevod: A. Jehart. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1935). *Zaklad v Srebrnem jezeru*. Prevod: N. N. Tiskarna sv. Cirila.
- May, K. (1953). *Winnetou*. Prevod: [A. Jehart] in O. Hudales. Obzorja.
- May, K. (1962). *Vinetou: gentleman rdečega rodu*. Prevod: P. S. [L. Mrzel]. Mladinska knjiga.
- May, K. (1964). *Zaklad v Srebrnem jezeru*. Prevod: P. S. [L. Mrzel]. Mladinska knjiga.
- May, K. (1965). *Old Surehand*. Prevod: P. S. [L. Mrzel]. Mladinska knjiga.
- May, K. (1970a). *Po puščavi*. Prevod: L. Mrzel. Mladinska knjiga.
- May, K. (1970b). *Po divjem Kurdistanu*. Prevod: L. Mrzel. Mladinska knjiga.
- May, K. (1971a). *Iz Bagdada v Istanbul*. Prevod: L. Mrzel. Mladinska knjiga.
- May, K. (1971b): *V gorah Balkana*. Prevod: L. Mrzel. Mladinska knjiga.
- May, K. (1971c): *Po deželi Škipetarjev*. Prevod: L. Mrzel. Mladinska knjiga.
- May, K. (1971d): *Žuti*. Prevod: L. Mrzel. Mladinska knjiga.
- May, K. (1983a). *Old Surehand*. Prevod: M. Malenšek. Mladinska knjiga.
- May, K. (1983b). *Vinetou*. Prevod: J. Dolenc. Mladinska knjiga.
- May, K. (1983c). *Zaklad v Srebrnem jezeru*. Prevod: J. Cesar. Mladinska knjiga.
- Pflitsch, A. (2004). Ein Orientalismus sächsischer Lesart. *Qantara.de*. <https://de.qantara.de/inhalt/karl-may-ein-orientalismus-sachsischer-lesart>
- Pokorn, N. K. (2012). *Post-socialist translation practices: ideological struggle in children's literature*. John Benjamins.
- Rama, S. A. (2019). *Nation failure, ethnic elites, and balance of power: the international administration of Kosovo*. Palgrave Macmillan.
- Reiss, T. (2013). Reisen in den Tagtraum Europas. *Hinterland*, 23, 26–32.

- Roussel, M. (2013). Geheimnis Deutschland: Der Erzähler Karl May und die Heimkehr der Literatur. *Die Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 87(1), 62–92.
- Roxin, C. (1974). »Dr. Karl May, genannt Old Shatterhand«. Zum Bild Karl Mays in der Epoche seiner späten Reiseerzählungen. *Jahrbuch der Karl-May-Gesellschaft* 1974, 15–73.
- Schmidt, H. (1975). Karl May und die Neger. *Mitteilungen der Karl-May-Gesellschaft*, 24, 11–13.
- Schmidt-Neke, M. (1994). Von Arnauten und Skipetaren: Albanien und die Albaner bei Karl May. *Jahrbuch der Karl-May-Gesellschaft*, 1994, 247–284.
- Schmidt-Neke, M. (2006). Pseudologia phantastica und Orientalismus: Albanien als imaginäre Bühne für Spiridon Gopčević, Karl May und Otto Witte. *Jahrbuch der Karl-May-Gesellschaft*, 2006, 151–183.
- Scott, E. (2018). *Fiction and politics: Karl May and the American west in nineteenth century German sociopolitical consciousness* (magistrsko delo, University of Missouri, St. Louis). <https://irl.umsl.edu/thesis/336>
- Steiner, Z. (2005). *The lights that failed: European international history 1919–1933*. Oxford University Press.
- Svetina, P. (2009). Cenzura v prevodih mladinske književnosti v času socializma. V M. Ožbot, D. Dolinar in T. Smolej (ur.), *Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu* (str. 263–276). Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Trupej, J. (2014). Prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino. *Primerjalna književnost*, 37(3), 89–109.
- Trupej, J. (2017). Representations of black people in the Slovenian translations of Karl May's novels: A case study. *FORUM: Revue internationale d'interprétation et de traduction / International Journal of Interpretation and Translation*, 15(1), 123–141.
- Trupej, J. (2020). Ideological influences on the reception of Karl May in Slovenia. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 30(1), 35–50.
- Trupej, J. (2023). Representation of the Middle East in the Slovenian translations of Karl May's *Orientzyklus*. *Annales. Series Historia et Sociologia*, 33(2), 331–346.
- Trupej, J. (2024). The portrayal of the Balkans in the Slovenian translations of Karl May's *Orientzyklus*. *Annales. Series Historia et Sociologia*, 34(3), 283–298.
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation*. Routledge.